

Hoe vaag zijn 'hoog' en 'laag'

Frans de Ruiter Volgens Susanne Janssen zijn sinds de jaren vijftig traditionele kunstopvattingen en culturele scheidslijnen geërodeerd. Cultuurdeelnemers zijn steeds ongevoeliger voor het traditionele onderscheid tussen hoge en lage cultuur. Frans de Ruiter, decaan van de Faculteit der Kunsten van de Universiteit Leiden, plaatst kanttekeningen bij het door Janssen gebruikte begrippenkader.

Toen ik in mijn oratie aan de Faculteit der Kunsten van de Universiteit Leiden in 2003 een pleidooi hield voor 'De noodzaak van lagen', was een van de overwegingen dat ingewikkelde problemen als die van *hoge* en *lage* cultuur niet zonder het begrip *lagen* benaderd kunnen worden. Met die 'beeldspraak' wilde ik vooral de dubbele bodem van het begrippenkader aan de orde stellen en benadrukken dat je gelaagd moet denken. Wat sommigen 'hoog' vinden, komt zowel laag als hoog voor, evenals dat wat anderen met 'laag' aanduiden.

De invalshoek van de oratie van Susanne Janssen is die van de wetenschapper die van buiten naar binnen kijkt. Ik meen dat haar beeld en conclusies verrijkt dan wel tegengesproken kunnen worden als men meerdere lagen aanbrengt, bijvoorbeeld door van binnen naar buiten te kijken. Dat zou ik willen doen als kunstenaar en als *creative director* vanuit het perspectief van culturele instellingen, aan-

bieders, producenten, autoriteiten, instituties, dan wel de gevestigde culturele orde. De coalitie van kunstenaars en *presenters* is namelijk belangrijker voor het aanbod dan de kritiek, de media en het publiek.

Niet dat de door Janssen geconstateerde tendensen niet waarneembaar zijn, maar het risico van haar aanpak is dat ze in een context van schuld en boete of positieve en negatieve beoordelingen terecht komen, waarin waardeoordelen een rol gaan spelen. Dat komt door het gebrek aan goede woorden voor wat we precies bedoelen en woorden die tekortschieten. Woorden die door weinig genuanceerde criticasters van als elitair aangeduide cultuur negatieve of emancipatorische ladingen hebben gekregen. Het pleidooi in mijn oratie was dan ook tot een betere en in ieder geval eenduidiger terminologie te komen. Dat *laag* onder andere als betekenis heeft *iets wat over iets heen of eronder ligt* en tevens de aanduiding is van het (muzikale)

register met een klein aantal trillingen, maar – tot overmaat van ramp – ook van *gemeen*, *minderwaardig* en *eenvoudig*, heeft criticasters erg geholpen bij de introductie van het begrip lage cultuur. Dat ik – en vele van mijn collega's – de ten onrechte bij de lage cultuur ingedeelde domeinen als film, mode, vormgeving of popmuziek als minderwaardig zou beschouwen, is nonsens. Door dit label op deze sectoren te plakken, doet men onrecht aan mode of popmuziek, plaatst men groepen in een kwaad daglicht en creëert men onnodige tegenstellingen die tot de verkeerde discussies leiden. Aan *laag* hebben we dus niks – en gelukkig omzeilt Susanne Janssen die term ook zo veel mogelijk.

Onwerkbare begrippen

Hetzelfde geldt voor het begrip 'populair', erger nog het Engelse *popular*, dat evenmin werkt. Elitaire, hoge cultuuruitingen zouden tegenover *populaire* staan; het eerste segment zou dan staan voor kunst die door kleine, slinkende groepen hoogopgeleiden wordt bezocht, het andere voor hetgeen waar toenemende groepen jonge hoogopgeleiden hun toevlucht toe zoeken. Elitair en hoog staan dan voor moeilijk, onbegrijpelijk en lastig toegankelijk, populair voor het omgekeerde. Dat het eerstgenoemde dan ook nog legitiem zou zijn, en populaire cultuur dus kennelijk niet, maakt het alleen nog maar erger. Naar mijn mening zijn de verschillende kunst domeinen niet hoog of laag of populair, maar alle variabelen doen zich in alle domeinen voor. Binnen mode en fotografie zijn hoge/ elitaire stromingen en platte/populaire. Datzelfde geldt voor, als ik nog eens de grappige aanduiding mag gebruiken die in de jaren zeventig en tachtig bij de muziekafdeling van de NOS op de deuren hing, *ernstige* en *lichte* muziek. Binnen die ernstige muziek is er consensus over de hoge kwaliteit van Bach en Boulez en het middelmatige van Kozeluch en Kantsjelis. Zelfs binnen het oeuvre van Mozart

kunnen we nog wel onderscheid maken tussen het geniale van bijvoorbeeld *Don Giovanni* en een broddelig stukje voor glasharmonica. Dat geldt ook weer voor het oeuvre van bijvoorbeeld Sting. Alleen al om puur compositorische redenen is *A Thousand Years* van hoge ambachtelijke en artistieke kwaliteit en dus hoort het bij de 'hoge' cultuur ondanks het feit dat er een groot publiek mee wordt bereikt. Maar datzelfde geldt ook voor *Don Giovanni* – als contrast met een zeurderige vierkwartsmaatstamper zonder enig raffinement.

Wie oog en oor heeft voor lagen, ziet en hoort de overeenkomsten tussen Hazes' *Bloed*, *Zweet en Tranen* en Wotans '... *nur eines will ich noch: das Ende...*' uit de tweede akte van *Die Walküre*, zeker als het met vergelijkbare passie wordt uitgevoerd.

Wie binnen één maand luistert en kijkt naar onder andere het echtpaar Kurtag met Bachs *Actus Tragicus*, *Surrogate Cities* van Heiner Goebbels (een interdisciplinair kunstenaar met zijn wortels in de pop en rock) door het orkest van Teatro La Fenice in Venetië, de *Missa Malheur me bat* van Obrecht door The Tallis Scholars, *Thyeste* van Jan van Vlijmen door de Munt en de Nationale Reisopera, en *Der Ring des Nibelungen* door De Nederlandse Opera komt tot een handzamer betekenisgeving dan die welke tot nu toe gebruikelijk is als het gaat om hoog/laag, populair/elitair, al dan niet legitiem, begrippen die allemaal verkeerde bijgedachten oproepen. Er is – een passage uit mijn oratie parafraserend – lage popmuziek die *hoog* is, en hoge die *laag* is. Bijvoorbeeld popmuziek die zwaar leunt op lage tonen en bassen kan van hoge kwaliteit zijn en popmuziek die veel hoge noten bevat of waaruit bijvoorbeeld door de opnametechniek digitaal veel plaats innemende lage noten zijn weggefilterd, kan van lage kwaliteit zijn.

Van binnen naar buiten kijkend gaan hoge en lage cultuur dus niet over *elitair* versus

democratisch of genoten door kleine geselecteerde groepen versus voor iedereen, of moeilijk toegankelijk versus gemakkelijk door iedereen te begrijpen. Alle domeinen van kunst en cultuur hebben vanuit hun inhoud, vanuit het ambacht waarmee ze tot stand komen, op basis van de goede (of slechte) smaak en kwaliteit van de maker in relatie tot de context waarin het gemaakt, ge(re)produceerd en genoten wordt aspecten en varianten van 'hoog' en 'laag' in zich.

Beperkte etiketten

De oratie van Susanne Janssen klopt als men deelnemersaantallen telt en eendimensionale voorkeursvragen stelt, maar dat is slechts het topje van de ijsberg; de problematiek is veel gecompliceerder. Er zit een hele *laag* onder haar verhaal die zij niet in haar overwegingen heeft betrokken. Door te beperkte etiketten op domeinen te plakken, komt een classificatie tot stand die schromelijk tekortdoet aan de zeer gevarieerde inhoud van de verschillende kunst domeinen. Haar conclusies over 'meer gedifferentieerde en minder hiërarchische patronen van cultuurproductie en -consumptie', alsmede antwoorden op vragen over de 'waarde van uiteenlopende cultuurvormen' komen daarmee toch wel in de lucht te hangen.

Zorgelijk vind ik de stelling van Janssen dat met de erosie van hiërarchische verschillen en de groeiende verscheidenheid aan genres de consensus over de aard en kwaliteit van cultuuruitingen is afgenomen. Zowel producenten als consumenten zouden daar debet aan zijn of onder lijden. Maar elke zichzelf respecterende producent weet precies welke 'aard' van product hij inkoop of maakt en naar wie hij dat *market*: hij kent zijn publiek en dat reageert feilloos op wat wordt aangeboden, of dat nu gesegmenteerden of omnivoren zijn. Het aantrekkelijk maken van het kunstaanbod voor een groot publiek komt pas op de tweede plaats (of behoort dat te komen). Velen van ons denken helemaal niet in

producten en formats, je probeert het publiek een verhaal te vertellen, signalen te geven, te verwarren of juist helderheid te scheppen. En de kwaliteitsdiscussie is van alle eeuwen en heeft, afhankelijk van voorkennis, affiniteit en smaak, altijd weer diverse uitkomsten. Hetzelfde kunstvoorwerp of dezelfde culturele manifestatie roept verschillende reacties op. Sommigen vinden een Mahler-symfonie het einde, anderen 'te zwaar'; kenners beoordelen Papageno's fluitje als 'muziek voor kinderen', anderen vinden het een meesterwerk.

Hoe onwerkbaar het hele systeem van hoog, laag, elitair, populair is, blijkt uit gewrongen constructies als zouden hoogopgeleiden zich nooit van de lagere cultuur hebben onthouden – zij het vaak stiekem. Ik herinner me bijvoorbeeld de *live-tv-events* 'Aanvallen van Uitersten', samen met de VPRO in Carré in het kader van het Holland Festival geprogrammeerd, waarvan overduidelijk hoogopgeleiden met grote gretigheid kennisnamen van kwalitatief hoogwaardige onderwerpen uit het domein van de *populaire* cultuur – bijvoorbeeld De Duo, Wencke Mühl-eisen, Z'ev, Trio Muzikaal Behang, Jules Deelder, Moniek Toebosch – en in het geheel niet stiekem.

Patronen doorbreken

Het constateren van feiten is één ding (oudere hoogopgeleiden blijven bij het hogere/legitieme, de middengroep streeft ernaar bij het hogere te horen, maar nieuwe sociale stijgers hebben minder met gevestigde cultuur, jongere hoogopgeleiden combineren populair en elitair, laagopgeleiden blijven hangen bij een paar populaire genres, omnivoren zijn vooral ouderen en een slinkende groep). Maar daar kan ik me als *creative activist* natuurlijk niet bij neerleggen. Je probeert bij al je activiteiten uiteraard altijd weer patronen te doorbreken en mensen uit hun groep te trekken, wat vaak ook lukt. En ik ben niet de enige die dergelijke ervaringen

heeft, maar of dat allemaal doordringt in de statistieken...?

Veel culturele instellingen en ondernemers ontplooiën de laatste tijd educatieve programma's waar honderdduizenden kinderen en adolescenten de kans krijgen toe te treden tot een genootschap van de jongere omnivoren, en naar ik zie: met succes.

Er is de laatste decennia sowieso een enorme stijging van het aanbod op alle fronten te constateren, dat ook veel beter, duidelijker, klantvriendelijker en markanter wordt gecommuniceerd naar de doelgroepen – zeker in vergelijking met de jaren zestig en zeventig. Dit betreft alle segmenten, alle genres, van bevestigend tot vernieuwend.

Kunstenaars, wetenschappers en instellingen hebben permanent de taak niet slechts te analyseren en constateren, maar op basis daarvan in actie te komen en te trachten de ontwikkelingen in een richting te leiden die naar hun overtuiging en op basis van hun kennis en ervaring, de meest gewenste is.

Al jarenlang is bekend dat SCP-cijfers over publieksaantallen en participatiestatistieken verregaand onvolledig zijn. Met dergelijk gebrekkig meetmateriaal met een te grote nadruk op formeel geregistreerde controle bij 'de hekken', vooral van de geïnsti-

tutionaliseerde instellingen, moet men als onderzoeker dan ook voorzichtig zijn. Want naast die cijfers zijn er ook in alle domeinen van de cultuur vele honderdduizenden bezoeken die niet worden geregistreerd. Deze vervuiling van de cijfers maakt het onverantwoord om tot de conclusie te komen zoals die door menig onderzoeker worden gedebiteerd. Ik was bijvoorbeeld ruim tien jaar eindverantwoordelijk voor het Holland Festival Oude Muziek Utrecht,

Je probeert bij al je activiteiten mensen uit hun groep te trekken, wat vaak ook lukt

een evenement met onbekende, vaak zeer moeilijk toegankelijke dus *hoge* muziek die werd gepresenteerd aan een groeiende bezoekerschare van jong en oud; daardoor werd het een *populair* evenement niet alleen in de zin van drukbezocht (kwantitatief), maar ook bewonderd en genoten door een grote groep (kwantitatief). Nooit is ons door onderzoekers om de bezoekcijfers gevraagd – en dat waren er toch gemiddeld 75.000. Slechts die van Muziekcentrum Vredenburg kwamen in de statistieken terecht.

Eendimensionale aanpak

Pijnlijk voor de culturele sector is dat een eendimensionale aanpak, waarbij allerlei waarden oordelen op hele domeinen worden geplakt, belangrijk wordt als het gaat om de verdeling van subsidiegelden. Dan blijkt die aanpak aanleiding te geven tot het creëren van tegenstellingen en het tegenover elkaar komen te staan

Frans de Ruiter

is directeur van het Koninklijk Conservatorium en decaan van de Faculteit der Kunsten, Universiteit Leiden

van vertegenwoordigers van domeinen en sectoren – een val waartoe zij zich nog laten verlokken ook – terwijl daar vanuit de inhoud geen reden toe is. Uiteraard verdient bepaalde popmuziek subsidie, maar niet omdat deze als populair en laag aangeduide sector het heeft moeten opnemen tegen elitaire symfonie-orkesten (destijds de discussie!). Het is eigenlijk een schande dat het niet allang zo was. Popmuziek verdiende het haar eigen plaats in te nemen in het cultuurstelsel en daarna gelden dezelfde wetten als die overal in het subsidiecircuït van kracht zijn: hoge of lage kwaliteit bepaalt of er al dan niet gesubsidieerd wordt.

Ik hoop dat in het verloop van het VICI-project van Susanne Janssen de door mij aangebrachte nuances mede een rol gaan spelen. Er kan niet zomaar naar domeinen als muziek, fotografie of mode worden gekeken. Relevante conclusies kunnen pas worden getrokken als duidelijk wordt hoe deelname en appreciatie van welke publieksgroepen (hoog- of laagopgeleiden, jong of oud) aan welke subsegmenten van de culturele domeinen plaatsvindt en wat daarvan de achtergronden of drijfveren zijn.

Janssens blik van buiten naar binnen lijkt te kunnen leiden tot weten door meten,

Hoge of lage kwaliteit bepaalt of er al dan niet gesub- sidieerd wordt

maar daardoor laten de kunsten zich niet verschalcken. Binnen speelt zich veel meer af dan je van buitenaf kunt zien. Zelfs bewoners van het binnenklimaat kunnen lang niet alles overzien door het waanzinnig diverse aanbod dat er inmiddels is. Binnen één segment als bijvoorbeeld de muziek is dat al haast ondoenlijk. Een voorbeeld: mijn zeer *open-minded* collega, al tien jaar Principal van de Royal Scottish Academy of Music and Drama te Glasgow, zit in het vliegtuig het British Airways-magazine te lezen en stuit op een artikel waarin Glasgow (sic!) wordt aangeduid als ‘*leading new music centre of the world*’ met namen van *multi-musici* waarvan hij nog nooit heeft gehoord.

Laten we *hoog* en *laag* in het vervolg gebruiken voor hun eigenlijke betekenis: de hoge en lage kwaliteit (en van alles daartussen) van inhoud en vorm, uitvoering en presentatie, ambacht en beweging, waarin zich allerlei combinaties kunnen voordoen: een kwalitatief hoogstaand werk kan bijvoorbeeld slecht worden uitgevoerd dan wel het omgekeerde.

En laten we *populair* en *elitair* vervangen door: genot en waardering door grote groepen, respectievelijk genres (*binnen* disciplines en niet: hele disciplines) die zich door hun aard en doel richten op kleine(re), gesegmenteerde publieksgroepen.